

MAHATMA GANDHI — SOCIJALNA I POLITIČKA MISAO I PRAKSA

ružica čičak

Gandhijeva primjena satyagrahe i nenasilja kao metoda političke borbe u Južnoj Africi i, kasnije, na masovnoj osnovi u oslobodilačkoj borbi Indije, ulila je novi duh samopouzdanja u vlastitu snagu među milijune potlačeni naroda u čitavome svijetu. Nezavisnost Indije signalizirala je korak koji je doveo do raspada Britanske Imperije i povlačenja imperijalizma iz više od šezdeset zemalja, u razdoblju od dvije decenije od sticanja indijske nezavisnosti.

Ali je moderna Indija, nasljednik Gandhijeve »duhovne ostavštine«, prihvatila samo neke od elemenata njegovih konstruktivnih programa, i to tek s djelimičnim uspjehom.

Gandhi (Mohandas Karamchand), prvi među vođama indijskog nacionalnog pokreta i prorok nenasilja u 20. stoljeću, rođen je 1869. u Porbandaru, maloj kneževini u Gujaratu, u zapadnoj Indiji, gdje mu je otac bio ministar (divan). Nakon studija u Londonu, Gandzi se vratio u Indiju, ali kao mladi odvjetnik u Bombayu nije imao uspjeha, te je bez oklijevanja 1893. prihvatio poziv muslimanskog trgovca iz Gujarata da dođe u Južnu Afriku zbog vođenja sudske parnice: prema ugovoru, na svega godinu dana. No, kratki sudski proces bio je samo uvod za dugi boravak u Južnoj Africi. Naime, kao jedini indijski advokat, Gandhi je, htio ili ne htio, uskoro postao vođa svojih sunarodnjaka. Šarolikom gomilom Indijaca, pečalbara i trgovaca, koju je Gandhi tamo zatekao, imala je, doduše, malo zajedničkog, ali je surova rasna diskriminacija južnoafričke vlade stvorila među njima jednu novu solidarnost, čiji su javni izraz postale kampanje građanske neposlušnosti, organizirane i predvođene Gandhijem. Rasistički zakoni Južne Afrike bili su posebno pogodni da se akcijama bojkota privrede i državnih institucija izrazi protest. Ali već u Južnoj Africi Gandhi je video mogućnost primjene svoje metode u indijskom oslobodilačkom pokretu. Godine 1907, kada u Indijskom nacionalnom kongresu dolazi do cijepanja na »umjerene« i »ekstremiste«, Gandhi piše politički manifest »Hind Swaraj« (»Sloboda Indije«), u kojem naglašava da je Britanska Imperija upućena na suradnju s Indijcima, te da bi konzekventno odbijanje te suradnje moralo značiti i kraj strane vlasti u Indiji. Čvrsto je pri tom vjerovao da je nesuradnja daleko djelotvornije sredstvo političke borbe nego oružje terorista. Kada se 1915. nakon više od dva desetljeća provedena u Južnoj Africi, vratio u Indiju, Gandhi je isprva ostao na periferiji indijske političke scene. Međutim, poslije odluke Indijskog kongresa da se pobuni protiv polovičnih ustavnih reformi koje su Britanci krajem rata ponudili Indiji, kao i namjera da se s tim u vezi bojkotiraju izbori za pokrajinske skupštine, Gandhijev program nesuradnje prihvaća se kao najadekvatniji metod borbe, a kako je Gandhi bio jedini političar koji je na tom polju imao praktično iskustvo, on ubrzo postaje dominantna ličnost u indijskom političkom životu, vršeći uticaj kakav nikada ranije nije postao nijedan politički vođa u Indiji, a možda niti u jednoj drugoj zemlji. Gandhi je u cjelosti p:erijentirao vođstvo, organizaciju, ciljeve i taktiku Kongresnog pokreta, transformirajući ga u efikasno političko sredstvo indijskog nacionalizma; Kongres je postao masovna organizacija s korijenima u malim gradovima i brojnim selima.

Gandhijev program nenasilne nesuradnje s britanskom vladom uključivao je bojkot ne samo britanske robe, već i institucija kojima su rukovodili ili koje su pogmali Britanci: zakonodavstva, sudova, ureda i škola. Ovaj je program mobilizirao indijske mase, uklonio njihov strah od strane vlasti, ali doveo i do zatvaranja na tisuće ljudi koji su otvoreno kršili zakone. Početkom 1922. činilo se da je pokret na vrhuncu snage, ali je Gandzi, alarmiran i izbjavljenjem nasilja u Chauri Chaura, udaljenom selu u istočnoj Indiji, odlučio opozvati kampanju građanske neposlušnosti. Gandhi sam biva zatvoren u ožujku 1922, otpušten za izazivanje nereda i osuđen na šest godina zatvora, ali pušten je 1924. zbog bolesti. U međuvremenu, Kongresna se stranka podijelila u dvije frakcije, no raspad jedinstva između hindusa i Muslimana, postignutog u danima pokreta nesuradnje, između 1920. i 1922. imao je daleko teže posljedice.

Godine 1927. britanska je vlada poslala u Indiju komisiju parlamentarna zbog reforme Ustava, pri vodstvom liberalnog političara J. Simona. Komisija, međutim, u svom sastavu nije imala nijednog Indijca, niti se konzultirala s indijskom stranom, što su indijski nacionalisti, ali i šira javnost, doživjeli kao direktnu uvredu. Kada su Kongresna i druge partije bojkotirali onu komisiju, u zemlji je porastao politički tempo. Nakon kongresa održanog u Calcutti decembra 1928. gdje je Gandzi pokrenuo odlučujuću rezoluciju zahitjavajući od britanske vlade status dominiona u roku godinu dana, pod prijetnjom započinjanja sveindijske nenasilne kampanje za potpunom nezavisnošću Indije, Gandhi se ponovo našao na čelu Kongresne stranke. U ožujku 1930. Gandhi je lansirao satyagrahu protiv poreza na sol, koji je pogodio milijune najsiromašnijih. Njegov historijski put u Dandi, mjestance na obali, 12. ožujka sa sedamdeset i osam svojih najtežih sljedbenika, postao je »preteča revolucije bez prolijevanja krvi«. Svakako jedna od najdramatičnijih i najuspješnijih kampanja u Gandhijevoj borbi protiv britanske vladavine, rezultirala je zatvaranjem više od 80.000 ljudi. Godinu dana kasnije, nakon pregovora s vicekraljem, lordom Irwinom, Gandhi je prihvatio primirje, opozvao kampanju građanske neposlušnosti i složio se da prisustvuje Konferenciji okruglog stola u Londonu kao jedini predstavnik Indijskog nacionalnog kongresa. Međutim, Konferencija se više bavila problemom indijskih manjima negoli prijenosom vlasti u indijske ruke, pa je predstavljala veliko razočarenje za indijske nacionaliste. U septembru 1932. u zatvoru, Gandhi štrajka glađu zbog odluke britanske vlade da kasti nedodirljivih dodijeli zasebne elektrate u novom ustavu. Gandhijev štrajk označio je ujedno početak sveopće kampanje za uklanjanje društvenih nepravdi nedodirljivih, kojima je dao i novo ime, harijani (božja djeca).

Gandhi se 1934. povukao ne samo kao vođa već i kao član Kongresa. Uvidio je da su najistaknutiji članovi Kongresa prihvatili nenasilje samo kao politički djelotvorno sredstvo, ali ne i kao svoje temeljno uvjerenje, što je ono značilo za njega. Umjesto političke aktivnosti, Gandhijevo se djelovanje usmjerava na »konstruktivni program«, na izgradnju nacije »odozdo prema gore« — obrazujući ruralnu Indiju, koja je činila 85 odsto populacije, boreći se protiv socijalnih nepravdi, radeći na opismenjanju i obrazovanju s ciljem da se razvijaju specifičnosti regionalnih jezičnih tradicija i kulturnog identiteta, te propagirajući kućnu radinost i zanatsku proizvodnju kao vid rješavanja milijunske nezaposlenosti, povezivanjem poljoprivrede i sitnog seoskog obrta.

Početak drugog svjetskog rata Gandhi ponovo postaje politički aktivan. Neuspjeh misije britanskog ministra X. Crippsa, koji je došao u Indiju 1942. sa prijedlogom o davanju statusa dominiona, ali pod neprihvatljivim uvjetima, kako ih je Gandhi ocijenio, dvoličnost britanske politike u pogledu transfera vlasti Indiji, te podrška koju su visoki britanski činovnici davali konzervativnim i komunalnim snagama, potičući neslaganje između hindusa i Muslimana, natjerali su Gandhija da u ljeto 1942. zatraži momentalno povlačenje Britanaca iz Indije. Britanska je vlada na ovo reagirala vrlo oštro, zatvarajući praktički čitavo Kongresno rukovodstvo da bi mu onemogućila svako daljnje djelovanje. Ogorčenje indijske javnosti osjećalo se posvuda. U čitavo zemlju izbijaju masovne demonstracije, na koje britanska vlada odgovara progonom i hapšenjem. Jaz između Engleske i Indije postao je veći nego ikada ranije. Čak usred globalnog konflikta koji je zahvatio svijet, Gandhijev izazov britanskom imperijalizmu pobudio je značajnu međunarodnu simpatiju.

Novo poglavlje u britansko-indijskim odnosima otvara se pobjedom Laburističke stranke 1945. Tijekom iduće dvije godine vode se prolongirani tripartitni dijalozi između vođa Kongresa, Muslimanske lige (pod vodstvom A. Jinnaha) i britanske vlade, kulminirajući prijedlogom posljednjeg indijskog vicekralja, lorda Mountbattena, od 3. lipnja 1947. i formiranjem dva nova dominiona, Indije i Pakistana, sredinom kolovoza 1947. Bilo je to jedno od najvećih Gandhijevih razočarenja — slobodna Indija realizirana je bez indijskog jedinstva.

Kada je, međutim, podjela potkontinenta prihvaćena, Gandhi je svu svoju energiju uložio u ublažavanje rana i strahota nastalih u komunalnim sukobima, obilazeći neumorno najteže pogođene krajeve Bengala i Bihara, smirujući vjerske fanatike, tješeci žrtve i pomažući izbjeglice. U atmosferi toga vremena, opterećenog sumnjom i mržnjom bio je to uistinu očajan zadatak. Gandhija su optuživali pobornici obiju vjerskih zajednica. U septembru 1947. Gandhi je svojim prisustvom u Calcutti spasio Bengal od građanskog rata i, kasnije, u siječnju 1948. naveo Delhi na komunalno primirje. Nema riječi obične hvale koje bi mogle izraziti dug Indije i svijeta za te Gandhijeve misije mira, za koje je na kraju platio vlastitim životom — 30. siječnja 1948. ubio ga je mladi hinduistički fanatik.

Historijski gledano, Gandhi je načinio prvi uspješan pokušaj da se riješi dihotomija između tradicije i modernizma, za razliku od ranijih, sličnih ali parcijalnih pokušaja, iniciranih od ljudi poput Ram Mohan Roya i Vivekanande. Gandhijev uspješni eksperiment predstavlja primjer »kreativnog korištenja« tradicije da bi se pokrenule indijske mase i uključile u programe akcija koje će bitno mijenjati njihov svijet. Gandhi je u tu svrhu reinterpretirao mnoge popularno prihvaćene ideje hindusa: o konačnoj svrsi čovjekova života, o značenju izbavljenja, — o načinu postizanja cilja, o autonomiji pojedinca. U stvari, njegovo inzistiranje da čovjek ima pravo, dužnost i sposobnost da traži istinu sam za sebe, umjesto oslanjajući se na svete tekstove, svećenike ili učitelje, primjer je takve progresivne reinterpretacije. Slično, za Gandhija čovjekova samorealizacija nije više isključivo prema unutra usmjerena aktivnost, već je realizacija vlastitoga bića, ponajprije ostvariva kroz rad na emancipaciji drugih, kroz nastojanje uspostavljanja skladnih odnosa između čovjeka i čovjeka, te čovjeka i prirode. Tu se, zapravo, vidi Gandhijevo novo tumačenje specifičnih hinduističkih pojmova, poput karme u užem i ethosa u širem smislu.

Krupne i neriješene probleme indijskog društva Gandhi je pretvarao u simbole velike snage, koji su imali sankciju tradicije, a bili su istodobno funkcionalni smanjujući tako vremenske i prostorne barijere. Masi nedodirljivih Gandhi je dao ime harijani, a pokret nacionalnih razmjera za poboljšanje njihovog društvenog statusa postao je integralni dio programa Kongresa; Gandhi je, nadalje, razvio program za širenje hindustanija (kombinacija hindu i urdu jezika) kao jezika nacionalnog jedinstva; bio je istinski revolu-

cionar u borbi za društvenu i ekonomsku ravnopravnost žena, a simbolizam hindu-muslimanskog jedinstva stavio je u funkciju opće platforme nacionalne kohezije.² Simbolom seljačkog kolovrata inzistirao je na razvoju seoskog obrta kao oblika zarade brojnih nezaposlenih i poluzaposlenih seljaka. Porez na sol pretvorio je u simbol otpora i mobilizirao na desetine tisuća muškaraca i žena u »maršu soli«. Gandhi je uvijek iznova tumačio tradicionalne koncepcije autoriteta i hijerarhije, društvene i pojedinačne obaveze, smještao ih u aktualne socio-političke situacije i davao im značenja koja su se pokazala efikasnim u razvijanju osebnog nacionalnog identiteta.³ Slao je na tisuće kongresnih radnika u indijska sela i zahtijevao od njih da »služe ljudima«, siromašnim i niskog socijalnog položaja. Ovi su Gandhijevi volonteri, slijedeći striktna pravila ponašanja i živeći uz minimalne troškove, trebali vlastitim prijerom »demonstrirati« nužnost da ljudi u siromašnoj zemlji, poput Indije, moraju ograničiti svoje potrebe i veličinu porodice, i ujedno shvatiti važnost discipline i osobnog žrtvovanja za zajedničko dobro. Koristeći tradicionalne pojmove o starateljstvu, osobnoj štedljivosti i učenju vjere o potrebi ispunjavanja društvenih obaveza, Gandhi je mobilizirao zajednicu trgovaca i industrijalaca i njihova sredstva za ostvarivanje različitih »konstruktivnih programa«. On je stalno naglašavao moralni aspekt društvene i političke akcije; to mu je pribavilo podršku konzervativnih slojeva indijskog društva. Gandhijev golem doprinos kao graditelja indijske nacije leži upravo u prevladavanju dubokog jaza između tradicionalne i moderne Indije, odnosno između grada i sela.⁴ Po tome je Gandhi bio najuspješniji modernizator svoje zemlje. On je bio pobunjenik koji je pokazao da je život prerastao rigidne okvire brahmanskog običaja i prakse. Time je doveo u pitanje opresivne društvene običaje i norme, kao što je podjela između visokih i niskih kasta, parazitizam viših kasta i praksu nedodirljivosti. »Iznad svega, on je nastojao ispraviti najveći nedostatak hinduističke misli, naime, manjak kolektivne etike i organizirane građanske svijesti.« Gandhi je izgradio čitavu četvu istaknutih lidera na prostoru cijele Indije i dodijelio im posebna zaduženja i funkcije u Kongresu. Ti su ljudi kasnije formirali jedinstveno rukovodstvo nezavisne Indije u vladi i organizacijama Kongresa. Gandhi je, također, osnovao Radni komitet Kongresa, popularno još zvan i »Visoka komanda«, koji je predstavljao nacionalni konsenzus i uživao veliki ugled među stanovništvom. Prvi put u indijskoj povijesti stvorena je sveindijska institucija koja je prezentirala nacionalnu volju i djelovala s punim autoritetom. Da bi Kongresu osigurao široko zasnovanu organizaciju, Gandhi je po čitavoj zemlji osnovao okružne jedinice, tzv. kongresne okružne komiteta i učinio ih bazom za masovno okupljanje i učlanjivanje.⁵ Gandhi je cijenio važnost stalne komunikacije i diskusije o idejama, realizirajući to putem dva tjednika: »Young India« i »Harijan«, kroz koje je ostvarivao kontakt sa svojim suradnicima u svim krajevima zemlje, upućivao ih i upoznao do u detalje s pojedinim fazama pokreta: »Vajja nastaviti propagandu za mirno postizanje svaraja, a posebno putem štampe propagirati kolovrat i khadi, uklanjanje nedodirljivosti, isticati jedinstvo između hindusa i Muslimana i drugih zajednica u Indiji, propagirati emancipaciju žena, posebno se u tom pogledu suprotstavljati dječjim brakovima, propagirati ideju ponovne udaje udovica i zalagati se za obrazovanje žena, nastojati umaniti neprirodni »saj« engleskog jezika u očima ljudi u čitavoj zemlji i propagirati širenje hindi ili hindustani jezika na njegovom mjestu, te potpomagati štampanje časopisa i knjiga koji će voditi vjerskom, društvenom, ekonomskom i političkom napretku ljudi.«

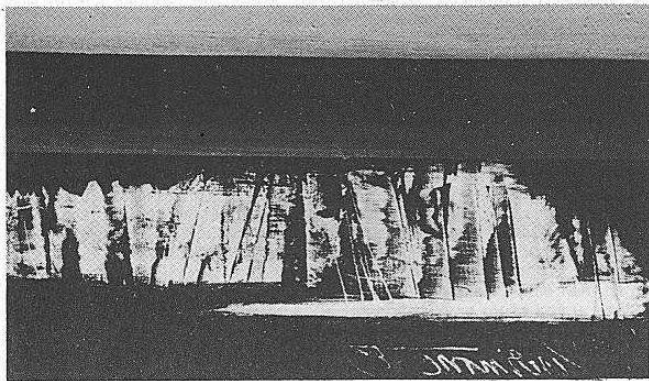
Osnovni sociološki i ekonomski koncept Gandhijev bila je decentralizacija, a u kontekstu moderne Indije decentralizacija je, prema Gandhiju, značila »federaciju malih seoskih republika«, ekonomski nezavisnih i samodostatnih. Sistem zasnovan na potpunoj decentralizaciji ekonomskih i političkih struktura trebao je, prema Gandhijevom mišljenju, umaniti mogućnost eksploatacije iznutra i osujetiti bilo koji vid agresije izvana. Nije valjalo slijediti niti britanski, niti sovjetski model društveno-ekonomskog ili političkog uređenja, već stvoriti nešto što će odgovarati indijskim prilikama.⁶ »Moj ideal svaraja za selo je cjelovita republika, nezavisna od svojih susjeda u pogledu svih vitalnih potreba, pa ipak ovisna u drugim sferama gdje je ovisnost nužna. Tako bi osnovna braga sela bila proizvodnja hrane i pamuka za odjeću, osiguranje rezerve hrane za stoku, prostora za rekreaciju odraslih i igrališta za djecu. Ukoliko bi još ostalo slobodne zemlje, ona bi se koristila za žetve u svrhu prodaje. Selo bi imalo seosko kazalište, školu, javnu dvoranu, vlastito spremište za vodu. . . Osnovno bi obrazovanje bilo obavezno. Svaka bi se aktivnost, koliko je moguće, provodila na kooperativnoj bazi.«

Gandhi je u selu vidio središte indijske ekonomske organizacije. Njegovo protivljenje krupnoj nacionalizaciji, kapitalizmu, urbanizaciji i velikoj mehanizaciji nije bilo izraz »patrijarhalne agrarne reakcije«, već spoznaje da je oživljavanje goleme indijske radne snage, karakterizirane stalnim rastom populacije u okvirima skromnih ekonomskih resursa zemlje, moguće jedino oživljavanjem sitnog seoskog obrta i kućne radinosti. »Često sam isticao da ako 700 tisuća indijskih sela treba preživjeti i postići mir, koji je osnova svake civilizacije, onda seljački kolovrat moramo učiniti centrom ručnog

rada i zanata. . . Htio bih svuda vidjeti kolovrat, jer svuda vidim krajnji pauperizam. Tako dugo dok ne nahranimo i neodjenemo kosture Indije, vjera i svakraj neće za njih imati nikakvog značenja. Oni danas žive kao stoka, a mi smo za to odgovorni. . . « Kako u procesu industrijalizacije Indije nije i ne bi bilo moguće apsorbirati niti godišnji priliv radne snage, to je Gandhijeva namjera bila da se prisila nezaposlenost seljaka iskoristi za neki produktivni rad, sredstvima koja ne bi iziskivala velike troškove, a predstavljala bi specifičnu ekonomsku pomoć; zato je toliko inzistirao na seoskom obrtu i kolovratu. Prema Gandhiju, Indija je osiromašila kada su indijski gradovi postali strana tržišta, preplavljena jeftinom i lošom industrijskom robom, pri čemu je veza koja je postojala između poljoprivrede i manufakture prekinuta.

Kao uvjereni reformator, Gandhi je čvrsto odlučio razbiti nepravdu kastinskog sistema, koji se do tada nije usudio dovesti u pitanje nijedan indijski političar; pa iako nije uspio u potpunosti iskorijeniti njegovo najveće zlo – praksu nedodirljivosti – on je učinio više da probudi javno mnijenje među hindusima na tom polju nego i jedan drugi Indijac. . . Govorim s osjećajem odgovornosti da je nedodirljivo prokletstvo koje izjeda vitalnost hinduizma i, čini mi se, ukoliko nešto ne poduzmemo za njegovo uklanjanje iz naše sredine, čitav je hinduizam u opasnosti od propasti. Da u ovo doba razuma, doba komparativnog studija religija, ima ljudi, od kojih su neki i školorvani, koji podržavaju tu užasnu doktrinu, tretirajući ljudsko biće kao nedodirljivo ili nepribližno, zbog njegovog rođenja, prelazi svu moju moć rasuđivanja.«⁷ Istodobno, Gandhi se protivio svakom pokušaju nedodirljivih da organiziraju pobunu protiv svojih gospodara iz visokih kasta; štaviše, Gandhi je štrajkom gladu zbog zasebnih elektorata koje su Britanci ponudili nedodirljivima. I vjerojatno je bio u pravu protiviteći se tome, kao što je možda bio u pravu vjerujući da osobnom snagom zagovaranja i vlastitog primjera može za harljane postići više ustupaka nego što bi to oni bili u stanju »šok-taktikama«. Ali, mnogi pripadnici kaste nedodirljivih nisu dijelili to njegovo mišljenje, smatrajući da je Gandhi po ovom pitanju, kao pripadnik dominantne strane, imao potpuno isti stav kao onaj protiv kojeg se sâm tako žestoko borio po drugim pitanjima, ali gdje je on pripadao strani potlačenih i ugroženih.⁸

Kao prvi indijski nacionalni vođa koji je spoznao ulogu masa i masovnih akcija u borbi za nacionalno oslobođenje, Gandhi je mobilizirao u pokret najrazličitije slojeve društva – radnike, seljake, kapitaliste, studente, pravnike i pripadnike drugih profesija i indijske žene. Stoga je Gandhi prvi put učinio indijski nacionalni pokret multiklasnim i masovnim. Seljacima je nudio programe neplaćanja zemljišnih taksa, prijeteci tako paraliziranjem državne finansijske baze. Studentima je govorio da bojkotiraju koledže i sveučilišta, a advokatima da napuste vladine sudove, kako bi zakonodavna mašinerija države bila u radu onemogućena. Gandhi je na ovaj način uveo nove i efikasne tehnike borbe, za vršenje pritiska na britansku vladu; satyagraha,⁹ kao politička akcija, uključivala je pokrete nesuradnje, građanske neposlušnosti – individualne i masovne – , neplaćanje poreza, otvoreno kršenje zakona, masovne demonstracije i štrajkove gladu. Međutim, Gandhijeva metoda borbe pomoću satyagraha imala je ograničene mogućnosti i nije vodila klasnom sukobljavanju, iako, istodobno, nije spriječavala proces kreativnog »društvenog« konflikta.¹⁰ I dok su motivi njegovih akcija bili usredotočeni na ekonomske ciljeve, na što ukazuju i dvije najveće satyagraha kampanje – Champaran¹¹ i »marš soli« – njihova prvotna apelacija protivniku etičkog karaktera.¹² Umjesto radikalne promjene ekonomske i socijalne strukture, kao rješena društvenih nedaća, Gandhi je inzistirao na teoriji »promjene srca«, jer je porijeklo društvenog zla vidio u etičkoj degradaciji čovjeka. Činjenica je, nadalje, da organizacijom nukleus Gandhijevog nacionalnog pokreta, baziran na njegovim ašramima, nije bio ekonomski samodostatan; ovisio je dobri dijelom o financijskim doprinosima industrijalaca, trgovaca, profesionalaca i drugih imućnijih građana, od kojih su svi, manje ili više, bili participanti kapitalističkog sistema.¹³ Stoga je i indijska buržoazija, koja se našla u objektivnoj opoziciji prema britanskom imperijalizmu, jer joj ovaj nije dozvoljavao slobodan razvoj industrije i opći ekonomski razvoj, igrala progresivnu ulogu. Ali ekonomska ovisnost o imperijalizmu, o stranom financijskom kapitalu, kao i čvrsta ekonomska veza sa zemljišnim interesima, silila je nacionalnu buržoaziju na kompromise. Također, strah od masovne pobune koja bi dovela u pitanje njihov vlastiti opstanak, sve je to činilo domaću buržoaziju antirevolucionarnom, premda reformističkom društvom snagom. Zato je Gandhijeva socijalna filozofija, bazirana na teoriji klasne harmonije i starateljstvu kapitalista, idealiziranjem siromaštva i naglašavanjem ljubavi prema protivniku odgovarala imućnim slojevima društva, jer je to bio najbolji antidot nezadovoljstvu seljaka i radnika niskim zaradama i lošim uvjetima rada. »Ja ne želim biti učesnik u oduzimanju imovine posjedničkim klasama bez pravog razloga. Moj je cilj doseći vaša srca i obratiti vas tako da svu svoju privatnu imovinu zadržite kao zalog za svoje najamne radnike i koristite je primarno za njihovo dobro. . . Budite uvjereni da ću upotrijebiti svu snagu svoga osobnog utjecaja da spriječim klasni sukob. . . Naš socijalizam ili komunizam treba da se temelji na nenasilju i na harmoniji rada i kapitala, zemljoposjednika i zakupaca« (iz govora zemljoposjednicima Uttar Pradesh, Maratha, 1934).¹⁴ Očigledno da je moralističko nenasilje igralo važnu ulogu u obuzdavanju potencijalnih i često stvarno eksplozivnih interesa seljaka i radnika, čije su energije bile organizirane od strane Gandhija u korist borbe za nezavisnost od Britanske Imperije. Gandhi je pomogao održanju nesigurnog klasnog savezništva heterogene koalicije seljaka, zapadno orijentiranih i obrazovanih intelektualaca, radnika, trgovaca i industrijalaca, što je bila potka indijskog nacionalnog pokreta. Kao vodeći indijski političar, Gandhi je priznavao legitimnost mnogih ekonomskih zahtjeva radnika i seljaka, i često je sâm aktivno pomagao radnike u sindikalnim borbama, ali je njegova intervencija bila usmjerena da naglasi suradnju koja nadilazi klasne i kastinske razlike i da time minimizira svaku drastičnu provokaciju društvenog, klasnog i kastinskog poretka. »Kapital i rad ne treba da budu antagonistički jedan prema drugom. . . Ako je kapital moćan, onda je to i rad. Obje snage mogu se koristiti destruktivno i kreativno. Jedna ovisi o drugoj. Čim radnik spozna svoju snagu, on je u položaju da postane participant s kapitalistom, umjesto da ostane njegov rob. . . «¹⁵ Ističući klasnu i kastinsku harmoniju, Gandhi je u nekoliko prihvatio legitimnost socijalnih nedjednakosti, ili je možda, kako kaže Lannoy, anakronistička Gandhijeva ideologija klasne harmonije bila razuman kompromis s pluralističkim realitetima

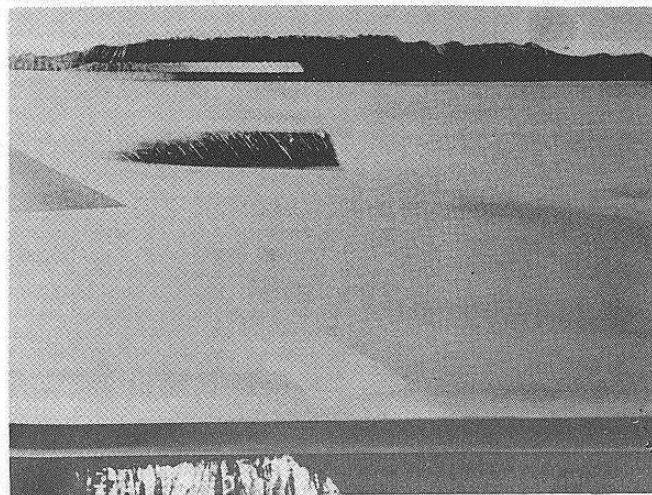
kastinskoga društva.²² Uglavnom, antikapitalističke i radikalne izjave Gandhijevih kritika često završavaju ogradama: »Kisan, odnosno seljak, bilo da se radi o radniku bezemljašu ili radniku koji je vlasnik zemlje, dolazi na prvo mjesto. . . Zemlja s pravom pripada ili treba da pripada njemu, a ne odsutnome zemljoposjedniku ili zamindaru. Ali poštujući metod nenasilja, radnik ne može silom istjerati odsutnog zemljoposjednika, već mora djelovati tako da onemogući eksploataciju od strane vlasnika. Među seljacima nužna je najužja suradnja. . .«²³ Moguće je upravo u ovakvim formulacijama naći razloge zbog kojih je nezavisnost Indije donijela ekonomski napredak prije svega dominantnim klasama, dok većina ruralnog stanovništva nije profitirala tim razvojem. Na ovo se neposredno nadovezuje pitanje eventualnog preneglašavanja uloge nacionalnog pokreta. Jer, i nakon ogromnih napora Kongresa da prođe u ruralne krajeve Indije, velike mase seljaka ostale su i dalje meta-knute; njihova apolitička egzistencija nastavila se kao i ranije. Uspjeh Kongresa bio je stoga relativan, relativan u odnosu na neuspjeh ranijih pokušaja politizacije.

Gandhijev optimizam da je ponašanje velikih grupa moguće mijenjati »promjenom srca« — pokazao se tek velikom iluzijom. Možda ga je takvom gledanju vodilo uvjerenje da se društvo sastoji od pojedinaca od kojih svaki u sebi nosi djelić zajedničke svijesti i zbog čega svaki na kraju slijedi razum i dobar primjer. U svakom slučaju, Indija nije uspjela realizirati dva cilja koja su Gandhiju, u odnosu na unutrašnje indijske probleme, bila najvažnija: smanjenje nezaposlenosti i smanjenje općeg siromaštva i društvene nejednakosti. Bez obzira na sva ostala postignuća, razvojni proces u Indiji vezan je upravo za povećanje nezaposlenosti, socijalnih dispariteta i ekonomske nejednakosti. Očito je da se društvena snaga, stvorena tijekom pokreta za nacionalno oslobođenje, pokazala neadekvatnom za transformaciju zemlje velike i kompleksne poput Indije, a u razdoblju nakon stjecanja nezavisnosti Indija nije izgradila nove instrumente koji bi u sebi sadržavali programe nacionalnog razvoja i društvene promjene.

Nije isključeno da će Gandhijev ideal nenasilja zahtijevati novo tumačenje u smislu eventualne poželjnosti nasilne pobune, ukoliko je nasilje — koje, i prema Gandhiju, uključuje sve oblike nepravdi i ugnjetavanja — toliko duboko ukorijenjeno u društvu da ga samo nasilna pobuna može ukloniti.

Napomene:

- ¹ Richard Lannoy, *The Speaking Tree — A Study of Indian Culture and Society*, London, 1971, str. 377.
- ² R. M. Roy a Svami Vivekananda pripadaju velikim indijskog (hinduističkog) preporoda i nacionalnog pokreta za nezavisnost 19. stoljeća. R. M. Roy osnivač je reformirane hinduističke organizacije Brahma-samaj, a S. Vivekananda indijski filozof i mistik, osnivač Ramakrishna misije.
- ³ Rajni Kothari, *Politics in India*, New Delhi, 1970, str. 52 i 53.
- ⁴ *Ibid.*, str. 54.
- ⁵ *Ibid.*
- ⁶ *Ibid.*, str. 55.
- ⁷ *Ibid.*, str. 55 i 56.
- ⁸ *The Collected Works of Mahatma Gandhi*, The Publications Division, MIB, Government of India, New Delhi, 1979, vol. 78, str. 212.
- ⁹ Gandhi je zagovarao princip direktne demokracije. Prema njegovoj zamisli, svako bi selo imalo panchayat od pet osoba biranih jedanput godišnje od strane svih odraslih muškaraca i žena. Takav bi panchayat formirao vladu sela i djelovao kao njegova zakonodavna i izvršna vlast u periodu od godinu dana. Svako selo imalo bi pravo na jedan glas, a sela koja bi činila okrug birala bi svoju okružnu administraciju; ova bi pak formirala administraciju provincije, a administracija provincije birala bi parlament ili predsjednika, koji bi djelovao kao glavno izvršno tijelo. V. u *Gandhian Concept of State*, ed. B. B. Majumdar, Calcutta, 1957, str. 125 i d.
- ¹⁰ M. S. Deshpande, *Light of India — The Message of the Mahatma*, Bombay, 1958, str. 170.
- ¹¹ *Ibid.*, str. 171.
- ¹² *Ibid.*, str. 89.
- ¹³ J. B. Kripalani, *Gandhian Thought*, Orient Longmans, New Delhi 1961, str. 207 i d.
- ¹⁴ Etimološki riječ satyagraha dolazi od riječi satya, koja znači istina i agraha, u značenju čvrsto držati. Prema tome, satyagraha znači držati se čvrsto istine. Satyagraha je tako akciona tehnika u konfliktnoj situaciji, koja se sastoji od traženja istine i borbe za njezinu obranu. Satyagraha je zamišljena kao način uklanjanja nepravde, zbog kolonijalne dominacije, rasne diskriminacije, klasne ili neke druge vrste agresije. U stvarnosti, međutim, društveni sistem sankcionira strukturu istine koja je sklonia vladajućim interesima. Tako, nesvjesno, u traženju istine satyagraha, kao oblik socijalnog protesta, ima ograničenu perspektivu. Zadovoljava se da se bori protiv manjih nepravdi, bez zahtjeva da se ispita društveni poredak koji stvara te nepravde. (V. o ovome više u: A. Nakhre, *Social Psychology of Non-Violent Action*, Delhi, 1981, str. 120 i d.)
- ¹⁵ *The Speaking Tree*, str. 395.
- ¹⁶ Okrug Champaran u Biharu bio je glavni proizvođač indiga u to doba.
- ¹⁷ *The Speaking Tree*, str. 395.
- ¹⁸ *Ibid.*, str. 396.
- ¹⁹ *The Speaking Tree*, str. 397.
- ²⁰ *Light of India*, str. 79.
- ²¹ *The Speaking Tree*, str. 397.
- ²² *The Collected Works of Mahatma Gandhi*, str. 219.

dan svaki

darko nikolić

GOST

Pogledom podupirem nebo.
Sa jutrom dolazi kratak period
savršenog mira.
Stvaram tada pticu,
koja nikada ne čezne za jugom,
ali uvek odleti baš tamo.

Neko dole, ili gore,
tihim molećivim glasom
traži malo vremena i mesta.
Kolaju tražeći putnike
prvi autobusi i fabričke sirene.

Sedim sa nezapaljenom cigaretom,
na ivici kreveta.
Polako ustajem,
otvaram vrata,
novom nevidljivom prijatelju.

Dan svaki

Ustajem.
Pazi da ti ne padne saksija na glavu.
Kretanje.
Onaj pas me gleda popreko.
Uzmicanje.
Hrabrost je sumanita vrlina.

Upadanje.
Glava je zatvorena pećina svetlosti.
Gnevnost.
Sjajno predavanje crnog tela.
Ushićenje.
Cveće za uvrede, poljubac za uzdah.
Skretanje.
Na ubrdici sirasti, kalendar,
Kolotečina raspoloženja.

JABUKA

I dobro je što nas je
jabuka poslednji put darivala
kada nismo ni znali
da se utišava
(za sve)
radosna pesma.
Nismo zapravo bili sigurni
kome je posvećena,
ali se nikada nismo
za jabukovo drvo ogrebali
pedalom bicikla,
ili ne toliko jako
da bi drvo stalo.

alibi

michal đuga

KRITIČARIMA

Nekada
ste sa gadenjem odbacivali naše staklene stihove
obavljene kosmičkom tajnom
rekoste
nikad neprevaziđenom
danas vam tako silno silno smeta
naš
sjaj prostote
i gruba razumljivost
uništismo rekoste
poeziju

koliko sutra
zamerićete nam i to
još uvek naše
tvrdoglavo pisanje

ALIBI

Jedan poznanik
jednom značajnom prilikom
reče mi
iako diskretno:
Nikad nisam poricao stvarnost
da mi
moji
bivši učitelji behu
stvarno najbolji
znao sam da im tako
donosim ogromnu
radost
ali i zato
da bih time obezbedio isprike
bezbroj njih
za ovaj
naš
život
tako pun raznih iznenađenja

sa slovačkog preveo
Ljubomir Častven